

De Berlijnse muur staat 25 jaar na zijn val voor sommigen mentaal nog steeds overeind

bladen Emiel Hakkenes

De Maranathakerk in Den Haag hield gisteren een speciale kerkdienst rond het thema 'muren slechten'. De aanleiding: het was gisteren 25 jaar geleden dat de Berlijnse muur viel. De Haagse predikant Axel Wicke was er als 17-jarige getuige van – hij groeide op in West-Berlijn. In **Kerk in Den Haag** vertelt hij over zijn jeugd en hoe de Muur hem heeft beïnvloed. Wicke: "De Muur is hier vooral bekend als bouwwerk tussen Oost- en West-Berlijn, maar hij stond om heel West-Berlijn heen, compleet met uitkijktorens voor de grenswachten. Wij woonden er zo'n vijf-honderd meter vandaan en ik reed er iedere dag langs in de bus naar school. Er stonden automatisch schietende wapens. Ik kan me herinneren dat er 's ochtends meermalen een lichaam lag. "Bijna mijn gehele familie leefde in Oost-Duitsland en wij gingen daar regelmatig op bezoek. Vanaf 1983 werd het soepeler, maar aanvankelijk moest je weken van tevoren een visum aanvragen. Dat was enorm veel papierwerk. Onderbroeken vol westerse tijdschriften en muziekcassettes hebben we meege-smokkeld voor onze neven. Dat mochten onze ouders absoluut niet weten, daar stond gevangenisstraf op. Telefonisch over politieke onderwerpen spreken ging alleen maar in een soort geheimtaal met codewoorden, er werd afgeluisterd. Het hoorde erbij, de Muur was deel van ons dagelijkse leven."

Maar, zegt Wicke, "de Muur was een gehaat bouwwerk. Iedereen wilde de meehelpen hem af te breken. Dus paktten we hamers en beitels. *Mauerspechten* werden we genoemd. Het werd een hobby voor de hele stad." Tot op vandaag is de Berlijnse muur voor hem een metafoor voor mentale muren, zegt Wicke: "Vooroordelen over bepaalde groepen, scheidslijnen, pesterijen, uitsluiting. Daarvoor ben ik door mijn ervaring gevoelig geworden. Ik behoor nu ook tot een minderheids-groep: expat, migrant in Nederland. Dat draagt bij aan die gevoeligheid, maar zeker ook mijn opgroeien vlakbij de Berlijnse muur." In het tweemaandelijkse "intens

magazine' **Onkruid** overpeinst boer Frank van der Hulst de omwenteling in Oost-Duitsland. "Wanneer je niet zoveel ambities had, en geen politieke belangstelling, zeker in de landbouw, dan hadden de mensen het toen goed. Er was voor de boeren in de DDR misschien niet zoveel welvaart maar mensen hadden het goed."

Met zijn vrouw Marjolein heeft Van der Hulst sinds enkele jaren een biologisch-dynamische boerderij in het hart van de oude socialistische staat, in de deelstaat Brandenburg, honderd kilometer ten noorden van Berlijn. Het bedrijf van zijn buurman, vertelt Van der Hulst, is 6000 hectare. (Ter vergelijking: 97 procent van de Nederlandse boerenbedrijven heeft minder dan 100 hectare landbouwgrond). Waarom die Duitse bedrijven zo groot zijn? Het zijn voormalige LPG's: Landwirtschaflichen Produktions Genossenschaften – collectieve boerderijen die grotendeels produceerden voor de staat.

Na de *Wende* stapte de voormalige eigenaar van Van der Hulst's boerderij subiet weer uit het collectief. Maar toen zijn kinderen geen animo bleken te hebben om boer te worden, verkocht hij zijn bedrijf aan de Nederlander. Die teelt er nu frambozen. Voor zijn personeel, zegt hij, bestaat er nog steeds een mentale Berlijnse muur. "Ik denk dat de helft nooit buiten het grondgebied van de voormalige DDR is geweest."

Ook **Kontekstueel**, 'tijdschrift voor gereformeerd belijden nú', heeft aandacht voor Duitsland. De Nederlandse theoloog Jan Bart Alblas beschrijft zijn ervaringen in Berlijn – als een soort spiegelbeeld van Axel Wicke uit Den Haag. Alblas: "Nederland en Duitsland lijken cultureel op elkaar, maar de rol van kerk en geloof in de publieke ruimte is verschillend. In vergelijking met Nederland merk ik in Berlijn veel meer van de kerk, maar hoor ik minder over geloven. Bij de opvoeding van kinderen speelt de kerk een grote rol. Dopen is erg belangrijk. In de gemeente die ik bezoek, worden iedere twee weken drie of meer kinderen gedoopt."

Webfish Award voor protestants Oosterwolde

De protestantse gemeente Oosterwolde beschikt over de beste kerkelijke website in het Nederlandse taalgebied en krijgt daarvoor de Webfish Award 2014. Dat heeft de jury van deze prijs (die sinds 2008 wordt uitgereikt) zaterdag bekend gemaakt.

De winnende site is volgens de jury een voorbeeld voor andere kerken hoe je belangrijke trends in webdesign en gebruiksvriendelijkheid toepast: veel mensen in beeld, eenvoudige navigatie, relatief weinig tekst en een goede leesbaarheid op meerdere apparaten, zoals tablets en smartphones.

De Webfish Award is een initiatief van omroep Ikon, de website Katholiek.nl, de Protestantse Kerk in Nederland, de Raad van Kerken, de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg en de Protes-

tantse Theologische Universiteit. Er zijn drie categorieën waarin prijzen worden toegekend: kerken, organisaties en particulieren.

In de categorie 'organisaties' won dit jaar Groot Nieuws Radio. De site van deze radiozender is volgens de jury "hip, goed bijgewerkt, navigeert prettig en kenmerkt zich door een strakke vormgeving". Winnaar bij de particulieren werd BlijKerk.nl, de website van Maarten Boersema, deeldijkpredikant in de gereformeerde kerk (vrijgemaakt) BlijKerk-Holwerd. De jury roemde de site om zijn "focus, schoonheid en originaliteit".

Over de algehele kwaliteit van de Nederlandse religieuze sites was de jury niet erg te spreken. Zo blijken veel sites te bestaan uit foto's van lege gebouwen en bevatten ze te grote hoeveelheden tekst. (TROUW)

Kunst is een

Kunst stelt ons in staat te trainen onze primaire reacties te beheersen, meent Denker des Vaderlands René Gude. Daardoor kunnen we ons inleven, en vervolgens in actie komen.

INTERVIEW **Peter Henk Steenhuis**

Een groot zwart blok stond er 7 september op de voorpagina van *The Independent on Sunday*. Zo besteedde de Britse krant aandacht aan de onthoofding door IS van de Britse taxichauffeur Alan Henning. Het was een indrukwekkende oplossing voor de vraag waar veel krantenredacties mee worstelen: wat doen we met gruwelijke propagandabeelden? De afgelopen maanden zijn de media terughoudend geweest met het tonen van executiefoto's van IS, die op internet met een paar muisklikken te zien zijn. Maar ook als de beelden van executies of martelingen niet perse propagandadoelinden dienen, is er op krantenredacties vaak discussie over de vraag hoe expliciet je marteling wilt laten zien.

"Terecht", zegt René Gude, Denker des Vaderlands. "De meeste kranten hebben als werkhypothese dat de wereld verbeterd wordt door problemen op te lossen. De bescheiden taak die daar voor de krant uit voortvloeit is dan vervolgens het leed in de wereld onder de aandacht te brengen, de onwetendheid en onverschilligheid op te heffen, zodat er een *sense of urgency* bij publiek en politiek ontstaat en er naar humanitaire, diplomatieke of zelfs militaire maatregelen gezocht kan worden."

Dan moeten we de beelden toch juist heel expliciet maken?

"Nee. Onze natuurlijke reactie op dit soort beelden is walging, en bij walging wenden we ons hoofd af, slaan we de bladzijde om, zappen naar een andere zender."

Waarom doen we dat? We zijn toch gruwelijk nieuwsgierig?

"Dat wegkijken is een goede, menselijke, instinctieve reactie; die aversie ontstaat vanwege mijn eigen kwetsbaarheid. Ik wil niet gefolterd worden, wegwezen."

"Maar als dat gebeurt, mist de journalistiek zijn doel. Beelden moeten raken, niet afschrikken. Daarom woedt die discussie over explicietheid van getoonde beelden al zolang de journalistiek bestaat."

Wat is de oplossing?

"Het professionele gesprek van de beeldredactie. Bij elke schokkende foto wordt bepaald of plaatsing de lezer zal betrekken bij het wereldgebeuren of juist afschrikken. Het probleem is vaak niet te weinig *sense of urgency*, maar te veel. Als we de 'inertie door afschuif' als onverschilligheid uitleggen, ga je mensen ten onrechte kil noemen en kom je bovendien in de verleiding om de beelden steeds akeliger te maken om effect te sorteren. Daar wordt de wereld niet aardiger en niet beter van."

Ik vertel Gude dat ik kunstenaars wel marteling heb zien verbeelden, zonder dat dit de aversie oproept waarover hij nu spreekt. Ik toon hem beelden van Harry Haarsma, waar ik naar bleef kijken. De beelden waren onderdeel van een hele wand in een tentoonstelling in De Ketefactory in Schiedam, een paar jaar gele-

den. Eindeloos bleef ik kijken naar een deel van de wand waar je een gefolterde, gebrandmerkte rug van een Koerd ziet. Het beeld van zo'n rug zou je ook in de krant kunnen tegenkomen. En inderdaad, de kans zou dan groot zijn, dat je snel de bladzijde omslaat. Naast deze rug had Haarsma een donkerrood met blauwe tekening geplaatst met een vergelijkbare vorm, iets tussen een hoefijzer en een net niet gesloten schakel in. Daardoor ging ik de vormen vergelijken, tellen, nadenken over de werkwijze van de beul, en werd ik het beeld ingezogen. Voor het eerst van mijn leven, vertelt ik Gude, heb ik minutenlang gekeken naar beelden van kwetsbaarheid.

"Jouw ervaring toont de functie die kunst kan hebben", zegt Gude. "Dat is het *sophisticated* maken van een reactie op een beeld dat wij zien. Een van de meest indrukwekkende beelden die wij kennen, is een gemartelde figuur, bij wie je de effecten van de marteling nog ziet."

"Om dit soort beelden van martelingen te tonen kan de kunstenaar een andere methode toepassen dan de journalist. *'Met hodos* betekent 'weg waarlangs je gaat', de hobbels die je neemt, de route die je kiest door de chaos van beelden en concepten die dagelijks op je af komen. In dit geval gaat het om de route die de kunstenaar welbewust kiest om de indruk die schokkende beelden op ons maken te beïnvloeden. De methode van de kunstenaar, en ook die van Haarsma, is die van de omweg."

"Naast de beschadigde rug plaatst Haarsma de onschuldige vorm van een hoefijzer. Een vorm die nota bene symbolisch is voor geluk hebben, net zoals een klavertje vier de vinder geluk zou brengen. Zo ontstaat er beeldrijm, die jou in een andere stemming brengt, waardoor je niet terugtrekt, maar blijft kijken."

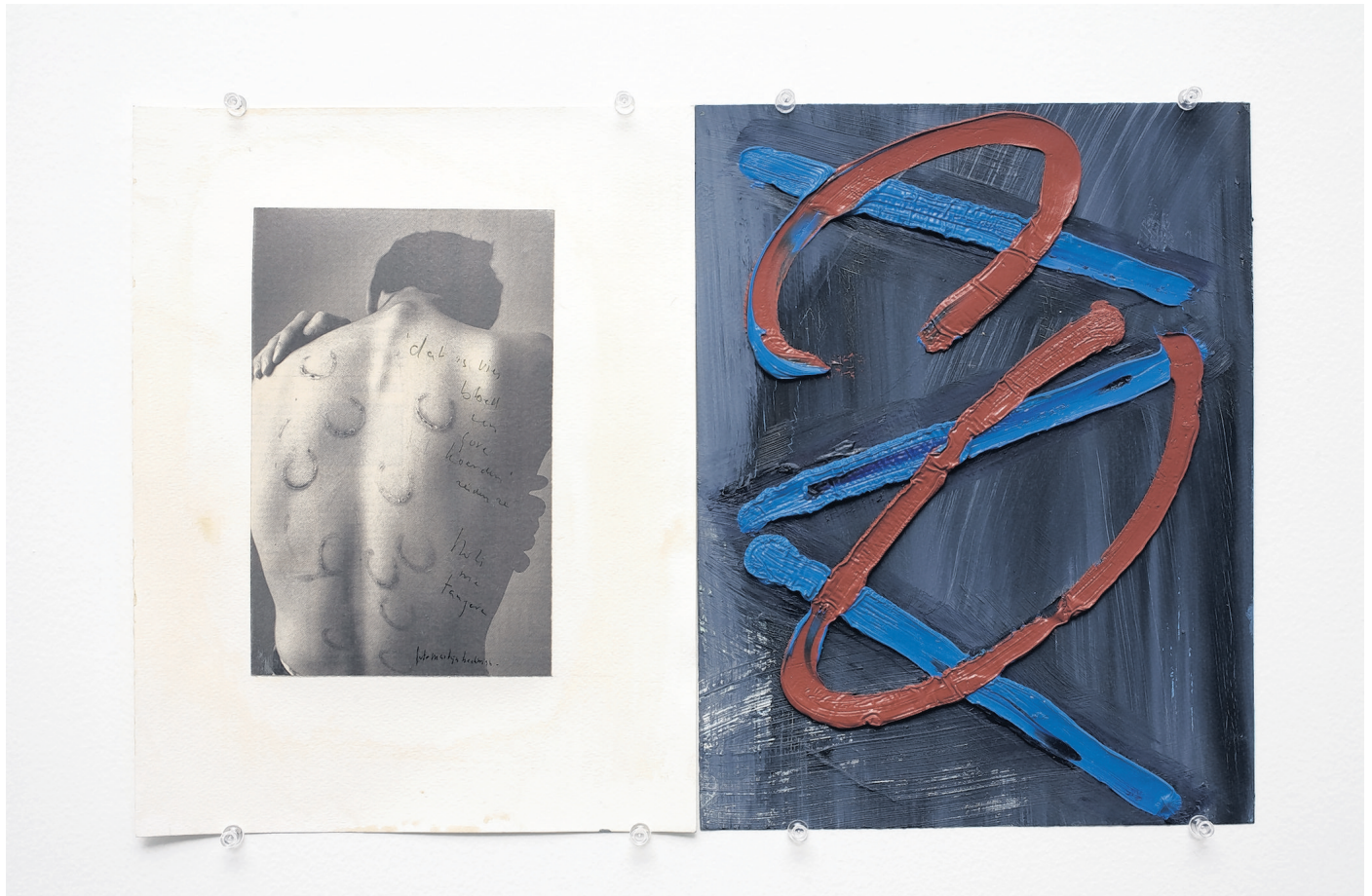
En wel wat gaat doen?

"Het vormen van politieke handelingsperspectieven is aan de toeschouwer. Daar zal het de kunstenaar in eerste instantie niet om zijn gaan. Maar als de toeschouwer zich vol afschuif afwendt is de eventuele politieke stellingname verder weg dan ooit. Met zijn beelden probeert Haarsma een weg te vinden om de kijker empathisch te laten blijven."

'Naast de beschadigde rug plaatst Haarsma de onschuldige vorm van een hoefijzer. Zo ontstaat er beeldrijm, waardoor je niet wegkijkt, je je niet terugtrekt.'

*‘Woede wordt snel overgenomen door afstandelijke afschuw.
Om dat te voorkomen hebben we de omwegen van de kunst nodig.’*

oefening in driftbeheersing

René Gude: 'Met zijn beelden probeert Harry Haarsma een weg te vinden om de kijker empathisch te laten blijven.' FOTO HENK GERAEDTS

Wat betekent empathisch precies?

"Je kunnen verplaatsen in iemand anders. Alleen door langer te kijken, kun je je enigszins inleven in de situatie van deze Koerd. En inleving is een eerste stap op weg naar actie."

Waarom is die omweg nodig? Is empathie altijd een secundaire reactie?

"Nee. Als jouw broer voor je ogen wordt gefolterd, dan had je geen omweg nodig. Je zou er bovenop duiken. Primaire empathie zit in mensen ingebakken, maar die betreft mensen waar wij ons direct voor verantwoordelijk voelen: ons gezin, onze familie, onze vrienden en misschien, als er een vliegtuig uit de lucht wordt geschoten, ook nog wel onze landgenoten. Maar daar wordt de woede toch snel overgenomen door afstandelijke afschuw. En dan hebben we de omwegen van de kunst nodig."

Wat doet zo'n omweg?

"De omweg zorgt ervoor dat je tijd wint. Onze instinctieve reactie is onmiddellijk wegstappen, nog voor je iets gezien, gedacht, gevoeld hebt. De tijd die Haarsma wint, zorgt ervoor dat we onze primaire aandrang weg te kijken even beheersen en dat maakt het mogelijk om tot een meer bezonnen reactie te komen op zo'n beeld. Doordat er tijd wordt gewonnen, wordt een primaire reactie overschreven door een

secundaire reactie. Dat doet me denken aan een heel basaal inzicht van de Duitse filosoof Max Scheler. Cultuur, de hele beschaving, is ontstaan dankzij ons vermogen om aan een primaire aandrang niet direct gehoor te geven, maar door uitsel van reactie en er een secundaire reactie voor in de plaats te stellen."

Cultuur ontstaat in de tijdspanne tussen prikkel en bevrediging ervan.

"Je kunt in leven blijven door bij hongerprikkel een rauwe aardappel op te vreten. Maar de mensheid is een succesvolle diersoort geworden door te leren dat je een aardappel ook eerst kunt koken. Zoiets simpels als een gekookte aardappel is al meteen een hoogtepunt van cultuur. Je moet ervoor het vuur al van de goden hebben gestolen en dan nog ontdekken dat een aardappel efficiënter te verteren is als je hem niet meteen opschrakt, maar enige tijd in water kookt of in de as poft."

"Als je dan ook nog leert een aardappel terug in de grond te stoppen om na een paar maanden er een veelvoud van te oogsten, dan zie je helemaal hoezeer de kunst van het uitsel je het leven kan veraangenamen. Maar dat is tamelijk wonderbaarlijk, niet veel dieren hebben die weg naar het betere leven al gevonden."

Een functie van kunst zou kunnen zijn ons

‘Alleen door langer te kijken, kun je je enigszins inleven in de situatie van deze Koerd. En inleving is een eerste stap op weg naar actie.’

uitsel te geven in meer complexe emoties in plaats van die onmiddellijk te willen bevredigen, zoals afkeer als je geconfronteerd wordt bij martelpraktijken."

Zijn die uitgestelde emoties dan nog wel echt, wordt ons leven niet erg sophisticated?

"Een romantische kritiek op beschaving, cultuur, esthetiek is inderdaad dat alles onecht wordt, gekunsteld. Onvoorziene kosten van beschaving door uitsel zijn dat we nerveus wor-

den van het onderdrukken van primaire aandriften. Je hoeft geen fan van de psychoanalyse te zijn om Freud daarin gelijk te geven. Het uit de hand lopen van uitsel van directe behoeftebevrediging kan ertoe leiden dat er helemaal geen bevrediging meer volgt. Het lijkt mij niet overdreven om kunst te zien als een cultureel fenomeen, dat in eerste instantie instemt met uitsel van behoeftebevrediging, maar dat tegelijk doelbewust tracht in het uitsel de weg niet kwijt te raken. Kunst streeft doelbewust naar het bereiken van bevrediging op een hoger niveau."

"Het kijken naar de elkaar tegensprekende beelden van Haarsma, is een oefening in driftbeheersing. We slaan er niet meteen op, maar rennen ook niet meteen weg. Toch is het uitsel ook niet gelijk te stellen met vertwijfeling. Het gaat erom momenten van gerichte aandacht te creëren die de belofte van sophisticated empathie in zich dragen."

Kunst stelt ons in staat te trainen onze primaire reacties niet alleen domweg te beheersen, maar om een onderzoek naar alternatieven te starten. Alternatieven die soms faliekant mislukken, gekunsteld, onecht worden. Dat kan. Maar we komen zo ook tot weloverwogen, secundaire reacties, waardoor we weerbaarder kunnen worden, en ons te weer kunnen stellen tegen barbarij."